

FRANKFURT GOETHE ÜNİVERSİTESİ İSLAM DİNİ VE KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

-Institut Für Studien Der Kultur Und Religion Des Islam Der Goethe-
Universität-

Prof. Dr. M. Saim YEPREM

23 Ekim 2010 - 25 Aralık 2010 tarihleri arasında yukarıda adı gösterilen müessesede Kelam ve Usul-i Fıkh dersleri vermiş bir kişi olarak bu kuruluş hakkında okuyucularımıza bilgi sunmak gereğini hissediyorum. Enstitü mensupları tarafından hazırlanmış bulunan detaylı metni hiç müdahale etmeden, aynen takdim etmeyi daha uygun bulduğumu ifade etmek istiyorum. Metin dikkatle mütalaa edildiği zaman açıkça görülecektir ki, Frankfurt'ta bu Enstitü çok önemli bir misyon taşımakta ve bunu büyük bir hassasiyet ve liyakatle ifa etmektedir.

Kuruluş Amacı

1960'lı yıllardan sonra başlayan Müslüman göçü sonucunda Almanya'da Alman kültüründen farklı yeni toplumsal kesimler vücut bulmaya başlamıştır. 1990'lı yıllar sonrasında yoğunlaşan göçmenlerin vatandaşlığa kabulüyle birlikte, ortak bir kaderi kabullenmiş, fakat farklı dinî ve kültürel kimliklere sahip heterojen bir toplumun oluştuğu tespiti, artık hem göçmenler hem de Alman toplumu ve mercileri tarafından genel kabul görür hale gelmiştir. Bu gelişme, çok kültürlü toplum modelinin Alman siyasi ve idari kurumları tarafından benimsenmesini de beraberinde getirmiştir.

Müslüman göçmenler tarafından Almanya'da kurulan muhtelif İslami kuruluşlar, Müslümanların ibadet başta olmak üzere asli dinî ihtiyaçlarını halen geldikleri ülkelerden temin edilen personel desteğiyle kısmen karşılamaya çalışmaktadırlar. Ne var ki, İlahiyat donanımı bakımından esasen çok nitelikli bu personelin, Almanya'nın diline, kültürel ortamına ve kendine özgü problemlerine yabancı olması ve buna bağlı olarak yeni nesillerle ve Müslümanların dışındaki kesimlerle iletişim konusunda birtakım zorluklarla karşılaşması, her zaman tartışılmalıdır. Almanya'da yetişmiş, ama geleneksel İslami disiplinlere vâkıf, hem yaşadığı dünyadan haberdar olan hem de geldiği dünyanın değerlerini bilen, dolayısıyla bu birikimi layıkıyla temsil edebilecek ve farklı toplum kesimlerine aktarabilecek vasıfta Müslüman insan kaynağına duyulan ihtiyaç, son yıllarda daha belirgin hale gelmiştir. Öte yandan, İslam dininin tarihi, mahiyeti ve inançlarına dair, kısmen yanlış bilgilenmeden kaynaklanan, kısmen de birtakım önyargılara veya kültürel algı farklılıklarına irca edilebilecek nedenlerle İslam'a ve

Müslümanlara karşı şüpheli ve dışlayıcı birtakım tutum ve tasavvurların günümüz Avrupasında da yer yer hüküm sürdüğünü görmek, İslamiyet'in insanlık tarihine katkısını ve öğrettiği yüksek değerleri yakından tanıyan bilim insanlarını ve bu dinin erdemli ve duyarlı mensuplarını derinden üzmektedir.

İslam dininin ne olduğunu ve olmadığını ortaya koyacak ve zihinlerdeki tereddüt ve vehimleri giderecek olan, İslam'ın bir din olarak temel esaslarını ve bir medeniyet olarak tarihî gelişimini İslam geleneğinin kendine özgü usûlüne ve bilim dünyasında genel kabul gören metodlara dayanarak inceleyen ve uygun bir dille aktaran bilim insanları ve bilim kurumları olacaktır. Enstitümüze vücut veren, temelde bu tespit ve düşünceler olmuştur.

1. Kurumun Tarihçesi

1.1. İslam Dinbilimi Vakıf Misafir Profesörlüğü (2002 – 2005)

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı 2002 yılında Frankfurt Goethe Üniversitesi'yle birlikte bir protokol imzalayarak, Protestan İlahiyat Fakültesi'nin Dinbilim ve Dinler Tarihi Kürsüsü bünyesinde İslam'la ilgili dersler verilmesi amacıyla, 5 yıl süreyle bir İslam Dinbilimi Misafir Profesörlüğü kadrosu vakfetmiştir. Vakıf Senedi, en fazla iki yıl süreyle görev yapacak olan misafir öğretim üyesinin tespiti yetkisini, Vâkıf'ın (DİB) tavsiyesini almak kaydıyla Vakıf Kurulu'na vermektedir. Vakıf Kurulu, bir Rektörlük temsilcisi, iki Vâkıf temsilcisi, iki Protestan İlahiyat Fakültesi temsilcisi ve bir yakın branş temsilcisi olmak üzere toplam 6 kişiden oluşmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, ilk Vakıf Kurulu'nda Dış İlişkiler Daire Başkanı Yusuf Kalkan ve Almanya'da yaşayan Türk kökenli vatandaşlardan Dr. Hüseyin Kurt tarafından temsil edilmiştir. Bilahare yurtdışı görevi üstlenen Yusuf Kalkan'ın yerine bu görevi yeni Dış İlişkiler Daire Başkanı Prof. Dr. Ali Dere üstlenmiştir. 2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tavsiyesi üzerine İslam Dinbilimi Vakıf Misafir Profesörlüğü kadrosuna Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş atanmış ve 2005 yılına kadar kurucu olarak görev yapmıştır.

1.2. İslam Dini Vakıf Profesörlüğü (2005 – 2009)

Projenin gerek Alman gerekse Müslüman camia nezdinde son derece olumlu karşılanması ve derslerin ilgi çektiğinin görülmesi üzerine, Almanya'da yetişmiş din dersi öğretmeni, din görevlisi ve İslam İlahiyatı uzmanlarına duyulan ihtiyaç da dikkate alınarak, Dinbilim ve Dinler Tarihi programı çerçevesinde müstakil bir İslam Dinbilimi Magister Programı geliştirilmesi ve öğretim kadrosunun ilave bir İslam Dini Vakıf Profesörlüğü ile genişletilmesi kararlaştırılmıştır. 8 Mart 2005 tarihinde, 5 yıl geçerli olmak üzere, bu değişiklikleri düzenleyen yeni vakıf senedi imzalanmıştır. Vakıf Kurulu tarafından tespit edilen ve iki yıl süreyle görev yapan Vakıf Misafir Profesörü'nden farklı olarak, yeni Vakıf Profesörü, Hessen Eyaleti'nde geçerli olan yasal atama prosedürüyle belirlenmekte ve üç yıllığına

atanmakta olup, görev süresi bir defaya mahsus olmak üzere üç yıl daha uzatılabilmektedir. Vakıf Senedi'ne göre, İslam Dini Vakıf Profesörü, aynı zamanda Frankfurt Üniversite'nin ve Protestan İlahiyat Fakültesi'nin seçme ve seçilme hakkına sahip 'üye'si statüsüne sahiptir.

Bu gelişmeyle eşzamanlı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıf Kurulu'ndaki Vakıf temsilciliği görevine Almanya'da yaşayan Türk kökenli vatandaşlardan Salih Yıldırım'ı getirmiştir. Görev süresi sona eren Prof. Dr. M. Emin Köktaş'ın halefi olarak Vakıf Misafir Profesörlüğü kadrosuna ise, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nden Doç. Dr. Tahsin Görgün atanmıştır. Öte yandan, ilan edilen Vakıf Profesörlüğü kadrosuna atama yapılamamış ve 2006 başında yeniden ilan edilen kadroya geçici görevle Doç. Dr. Hasan Alacacıoğlu getirilmiş ve bir sömester bu görevde kalmıştır. 2006 sonunda tamamlanan atama süreci neticesinde Vakıf Profesörlüğü kadrosuna Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tefsir profesörlerinden Ömer Özsoy, 2007 yılı sonunda görev süresini tamamlayan Tahsin Görgün'ün halefi olarak Vakıf Misafir Profesörlüğü kadrosuna ise, Kürsü'de öğretim görevlisi olarak ders vermekte olan Dr. Abdullah Takım atanmıştır.

1.3. İslam Dini ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü (Temmuz 2009'dan itibaren)

2008 yılında Hessen Eyaleti Protestan Kiliseleri ve Protestan İlahiyat Fakültesi yönetimi, esasen kendilerinden de görüş alınarak hazırlanmış bulunan Vakıf Senedi'nin teminat altına aldığı Vakıf Profesörü'nün üyelik statüsüne itiraz etmişlerdir. Kilise tarafından hazırlatılan, İlahiyat fakültelerinin her türlü haricî doktriner etkiden bağımsız kalma hakkını dile getiren bilirkişi raporu ilkesel bir tartışma başlatmıştır. Bu gelişme karşısında, kürsüde görev yapmakta olan profesörlerin yaptıkları müracaat üzerine Üniversite yönetimi, İslam Dini Vakıf Profesörlüğü'nün Protestan İlahiyat Fakültesi'nden ayrılmasına ve bir enstitüye dönüştürülmesine karar vermiştir. 2009 Temmuz'unda Diller ve Kültürler Fakültesi bünyesinde İslam Dini ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü kurulmuş ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nca vakfedilen bütün kadrolar bu enstitüye bağlanmıştır. Bu değişiklikle birlikte Enstitü mali ve idari özerklik kazanmakla kalmamış, aynı zamanda İlahiyat programları açma imkanına da kavuşmuş bulunmaktadır.

Enstitü'nün kurulmasıyla ortaya çıkan yeni imkanları ve olumlu şartları değerlendirmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı, 5 Kasım 2009 tarihinde yenilenecek imzalanan üçüncü Vakıf Senedi ile mevcut Vakıf Misafir Profesörlüğü kadrosunu Vakıf Profesörlüğüne dönüştürmüş ve ilave bir Vakıf Profesörlüğü kadrosu daha vakfetmiştir. Her iki yeni kadro da ilan edilmiş olup, 2010 yılı içerisinde atamaların gerçekleşmesi beklenmektedir. Mevcut üç vakıf profesörlüğünün yanı sıra, 2010 ve 2011 yıllarında Üniversite'nin de Enstitü'ye iki profesör kadrosu tahsis etmesi

beklenmektedir. Bu durumda söz konusu beş profesörün aşağıda belirtilen alanları temsil etmeleri planlanmaktadır:

1. *İslam Yazılı Kaynaklarının Tarihi ve Yorumu: Tefsir, Hadis*
2. *İslam Hukuku ve Kelam: Fıkıh Usulü, Fıkıh, Kelam*
3. *İslam Düşünce Tarihi: İslam Felsefesi, Tasavvuf, Ahlak*
4. *İslam Topluları ve Kültürleri Tarihi: İslam Tarihi, Medeniyeti ve Sanatları*
5. *İslam Dilleri: Arapça, Türkçe, Farsça*

2. Öğretim

Enstitümüz şu anda aşağıda kısaca tanıtılacak olan üç ayrı öğretim programını yürütmektedir. Bu programlara Almanya içinden kayıt yaptırabilmenin tek şartı lise bitirme sınavını (*Abitur*) başarıyla geçmiş olmaktır – *Fachabitur* yapanlar bu branşları okuyamamaktadır. Yabancı öğrenci kaydı için ise, ilke olarak sadece Almanya’da üniversitede okuyabilmek için geçerli kriterleri yerine getirme şartı aranmaktadır. Buna göre, Türkiye’de herhangi bir sosyal branşta okumakta olmak veya okumaya hak kazanmış bulunmak; ayrıca, DSH sınavını (Üniversite’ya Giriş Almanca Dil Sınavı) vermek veya muadil Almanca bilgisini belgelemek yeterlidir.

2.1. Öğretim Kadrosu

2010-11 güz dönemi itibarıyla Enstitü’de iki profesör, üç asistan, bir Arapça okutmanı, bir sekreter ve beş öğrenci asistan görev yapmaktadır. Bu kadrolu elemanların yanı sıra, her sömester ihtiyaca göre belli sayıda misafir öğretim görevlisi ders vermek üzere davet edilmektedir. Kuruluşundan itibaren kurumumuzda ders vermiş olan hocalarımızın isimlerini burada şükranla anmak isteriz:

Enstitüde kadrolu olarak görev yapanlar

- Prof. Dr. M. Emin Köktaş, Vakıf Misafir Profesörü
 Prof. Dr. Tahsin Görgün, Vakıf Misafir Profesörü
 Prof. Dr. Hasan Alacacıoğlu, Vekil Vakıf Profesörü
 Prof. Dr. Ömer Özsoy, Vakıf Profesörü
 Prof. Dr. Abdullah Takım, Vakıf Misafir Profesörü

Dr. Nazar Gara, Arapça Okutmanı

- Omar Al-Kafri, Arapça Okutmanı
 Mehmet Soyhun, Araştırma Görevlisi
 Ertuğrul Şahin, Araştırma Görevlisi
 Serdar Güneş, Araştırma Görevlisi
 Muhammet Mustafa Yüksel, Araştırma Görevlisi

Misafir öğretim üyeleri

Prof. Dr. Ali Dere, Ankara
Prof. Dr. Gerhard Endreß, Bochum
Prof. Dr. Mehmed Said Hatiboğlu, Ankara
Prof. Dr. Harry Harun Behr, Erlangen-Nürnberg
Prof. Dr. Hassan Hanafi, Kahire
Prof. Dr. Raif Georges Khoury, Heidelberg
Prof. Dr. İbrahim Kafı Dönmez, İstanbul
Prof. Dr. Rotraud Wielandt, Bamberg
Prof. Dr. Hartmut Bobzin, Erlangen-Nürnberg
Prof. Dr. Mustafa Saim Yeprem, İstanbul

Doç. Dr. Mehmet Sait Reçber, Ankara

Dr. Hüseyin İlker Çınar, Mannheim
Dr. Hilal Görgün, İstanbul
Dr. Yaşar Sarıkaya, Paderborn
Dr. Ayşe Başol-Gürdal, Frankfurt
Dr. Bekim Agai, Bonn
Dr. Mark Khalil Bodenstein, Köln
Dr. Bülent Uçar, Osnabrück

2.2. Enstitü'nün Yürüttüğü Müfredat Programları**2.2.1. İslam Dinbilimi Magister Programı (2005 yılından itibaren)**

İslam Dini ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, İslam Vakıf Profesörlüğü'nün devamı olarak, 2005 yılından beri Protestan İlahiyat Fakültesi Dinbilim ve Dinler Tarihi Kürsüsü ile birlikte dört yıllık İslam Dinbilim Magister Programı'nı yürütmektedir. Öğretim yönetmeliği gereği, bu programı okuyan öğrencilerin ikinci branş veya yan branş olarak Karşılaştırmalı Dinbilim veya Yahudi-Hıristiyan Dinbilimi okumaları bir zorunluluktur. Bu programın İslam'la ilgili müfredatı aşağıdaki gibidir:

Önlisans (İlk 4 Sömester)***Seminerler***

Kur'an Araççası (haftada 4 saat)
İslam Dini Esasları
Kur'anbilim
Hadisbilim
İslam Hukuku
Pratik Proje (Staj)

Takrir Dersleri

Kur'anbilim I
Kur'anbilim II
Hadisbilim
İslam Dini Esasları
İslam Hukuku
İslam Tarihi
İslam Din Sosyolojisi
İslam ve Dinler Arası Diyalog
İslam Mezhepleri
Lisans (Son 4 Sömester)

Takrir Dersleri

İslam İnanç Öğretisi
İslam Hukuku
İslam Felsefesi ve Ahlak
Din Eğitimi

Seminerler

Kur'anbilim
Hadisbilim
İslam İnanç Öğretisi (Mezhepler dahil)
İslam Hukuku
İslam Felsefesi ve Ahlak
İslam Tarihi
Avrupa'da İslam Din Sosyolojisi
İslam ve Dinler Arası Diyalog

2.2.2. İslam Dini Bakelorya Programı (2008 yılından itibaren)

2005 yılında başlatılan dört yıllık İslam Dinbilimi Magister Programı, Üniversite'nin kararı ile, bütün sosyal branşlarda olduğu gibi üç yıllık İslam Dini Bakelorya programına dönüştürülmüş olup, 2008 yılından itibaren Magister programına yeni öğrenci kaydı yapılmamaktadır. İslam Dini Bakelorya Programı, Arapça ve İslami İlimler muhtevası bakımından daha güçlü olarak hazırlanmış ve ikinci branş olarak Karşılaştırmalı Dinbilim veya Yahudi-Hıristiyan Dinbilimi okuma zorunluluğunu kaldırmıştır. Ancak, bu program Üniversite'nin ilgili bütün

kurullarından onay almış olmakla birlikte, Üniversite'den bağımsız Akreditasyon Komisyonu tarafından bir "İslam İlahiyatı" programı olarak nitelenmiş ve bir "Dinbilim" programı olarak onaylanmamıştır. Programın akreditasyonunu sağlamak üzere İslami muhtevanın en az yüzde elliye çekilmesi talebi, müstakil bir İlahiyat programı açılması şartıyla kabul edilmiştir. İslam Dini Bakelorya Programı'nın akredite olmuş bulunan müfredatı aşağıdaki gibidir:

Modül 1: Arapça

Arapça 1 (haftada 8 saat)

Arapça 2 (haftada 8 saat)

Modül 2: İslam Araştırmalarına Giriş

İslam Araştırmalarına Giriş

İslam Dini Esasları

Kur'an'a Giriş

Bilimsel Araştırma Teknikleri

Modül 3: İslam Tarihi

İslam Tarihi

Siyer: Hz. Peygamber'in Hayatı

Modül 4: İslam'ın Diğer Dinler ve Kültürlerle Teması

Dinler ve Kültürler Arası Diyalog ve İslam

Avrupa Bağlamında İslam ve Müslümanlar

Modül 5: İslam Felsefesi ve Kelamı

İslam Felsefesine Giriş

Kelam İlmine Giriş

Din Felsefesi

Modül 6: Tefsir İlmi

Tefsir'e Giriş

Tefsir İlmi

Modül 7: Hadis İlmi

Hadis'e Giriş

Hadis İlmî

Modül 8: İslam Hukuku

Fıkıh'a Giriş

Fıkıh İlmî

Modül 9: İslam Din Eğitimi

Din Eğitimi

İslam Din Eğitimi

Modül 10: Disiplinlerarası Alan

Modül 13: Bitirme Tezi

2.2.3. İslam Araştırmaları Bakelorya Programı (2010 güz döneminden itibaren)

Üniversite yönetimiyle yapılan anlaşma ile garanti altına alınan İslam İlahiyatı programı açılması hususu, yeni imzalanan son Vakıf Senedi'nde de kayıt altına alınmış olup, Enstitü'nün 2010-2011 kış sömestresine kadar üç yıllık bir İslam İlahiyatı Bakelorya Programı geliştirmesi karara bağlanmıştır. Vakıf Kurulu üyelerinden, İslambilimcilerden ve Müslüman İlahiyatçılardan oluşan uluslararası bir komisyondan da görüş alınarak Enstitü tarafından geliştirilen bu Bakelorya programı, Ankara Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi bünyesindeki Uluslararası İlahiyat programlarıyla eşgüdümü ve öğrenci değişimini mümkün kılacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca, bu yeni program, Frankfurt'un bağlı bulunduğu Hessen Eyalet Hükümeti'nin vereceği karara bağlı olarak İslam dindersi öğretmenleri ve Almanya'daki İslami kuruluşların ihtiyaç bildirmelerine bağlı olarak din görevlisi yetiştirmek üzere değişik ihtiyaçlara cevap verecek Bakelorya sonrası iki yıllık Master programlarıyla geliştirilmeye elverişli olarak kurgulanmıştır. Söz konusu program, Alman Bilim Konseyi'nin "İslam İlahiyatı" için önerdiği isimlendirmeye uygun olarak "İslam Araştırmaları" adı altında 15 Temmuz 2010 tarihinde Üniversite senatosunda kabul edilmiş olup, 2010-11 güz sömestresi itibarıyla uygulanmaya başlamıştır. Böylece Almanya'da ilk İslam İlahiyatı bölümü açılmış bulunmaktadır. Üç yıl süreli İslam Araştırmaları Bakelorya Programı'nın müfredatı aşağıdaki gibidir:

Modül 1: Arapça

Temel Seviye Arapça (haftada 16 saat)

İleri Seviye Arapça (haftada 16 saat)

Modül 2: İslam İlahiyatına Giriş

İslam Dini Esasları
Siyer
Bilimsel Çalışma Metodlarına Giriş
Kuran'a Giriş
İslam Araştırmaları Teori ve Metodları

Modül 3 İslam Toplumlari ve Kültürleri Tarihi

İslam Tarihine Giriş
İslam Tarihi
İslam Sanatları, Kültürleri ve Kurumları Tarihi
Avrupa Bağlamında İslam ve Müslümanlar
İslam Toplumu ve Kültürü Tarihi

Modül 4 İslam Kaynaklarının Tarihi ve Yorumu

Tefsir'e Giriş
Tefsir İlmi
Hadis'e Giriş
Hadis İlmi
İslam Kaynaklarının Tarihi ve Yorumu

Modül 5 İslam Düşünce Tarihi

İslam Felsefesine Giriş
İslam Felsefesi
Tasavvuf
Ahlak: İslam Ahlak Felsefesi
İslam Düşünce Tarihi

Modül 6 İslam Hukuku ve Kelam İlmi

İslam Hukuku ve Fıkıh Usulü'ne Giriş
İslam Hukuku ve Fıkıh Usulü
Kelama Giriş
Kelam İlmi
İslam Hukuku ve Kelam İlmi

Modül 7 Uygulamalı İslam Araştırmaları

Din Eğitimi

Proje Uygulaması/Staj: Toplum ve Cemaat Hizmetleri

Modül 8 Disiplinlerarası İslam Araştırmaları

Disiplinlerarası İslam Araştırmaları

Müfredat Dışı Proje

Modül 9 İhtisas Alanı (biri zorunlu seçmeli)***Modül 9-1 İhtisas Alanı 1: İslam Düşünce Tarihi***

Orijinal Dillerde Uluslararası İslam İlahiyatından Kesitler

İslam Düşüncesinde Çağdaş Yaklaşımlar

Dil Felsefesi/Din Felsefesi

Klasik ve Modern Metinler

Modül 9-2 İhtisas Alanı 2: İslam Hukuku ve Kelam İlmi

Orijinal Dillerde Uluslararası İslam İlahiyatından Kesitler

İslam İlahiyatına Yönelik Güncel Meydan Okumalar

Mezhepler Tarihi: Kelami ve Fıkhi Mezhepler

Klasik ve Modern Metinler

Modül 9-3 İhtisas Alanı 3: İslam Toplumlari ve Kültürleri Tarihi

Orijinal Dillerde Uluslararası İslam İlahiyatından Kesitler

İslam Tarih Araştırmalarına Çağdaş Yaklaşımlar

Günümüzde İslam Dünyası

Klasik ve Modern Metinler

Modül 9-4 İhtisas Alanı 4: İslam Kaynaklarının Tarihi ve Yorumu

Orijinal Dillerde Uluslararası İslam İlahiyatından Kesitler

Kur'an ve Hadis İlimlerine Çağdaş Yaklaşımlar

Klasik ve Modern Metinler: Tefsir

Klasik ve Modern Metinler: Hadis

Modül 10-1 Osmanlıca*Modül 10 İkinci İhtisas Dili (biri zorunlu seçmeli)***Modül 10-2 Farsça***Modül 11 Dinlerarası Modül (biri zorunlu seçmeli)***Modül 11-1 Katolik Teolojisi****Modül 11-2 Protestan Teolojisi****Modül 11-1 Yahudilik Araştırmaları***Modül 12 Serbest Alan (İlahiyat dışı branşlardan seçme)**Modül 13 Bitirme Tezi***2.3. Öğrenci Profili**

2010-11 güz smestresi itibarıyla İslam Dinbilim Magister Programı ve İslam Dini Bakelorya Programı'nda 150 civarında, yeni açılan İslam Araştırmaları Bakelorya Programı'nda ise 60'ın üzerinde kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin % 70'i Türkiye kökenli göçmenlerden, % 30'luk bölüm ise Fas, Pakistan, İran, Irak, Mısır, Makedonya, Suriye, Afganistan vb. Müslüman ülkelerden gelen göçmenlerden ve az sayıda Alman ve yabancı öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı ise yaklaşık olarak yarı yarıyadır. Bu programları ana branş olarak okuyan bu öğrencilerin yanı sıra, her sömester bir o kadar da yan branş öğrencisi ve misafir öğrenci derslere katılmaktadır. Dolayısıyla Enstitü'de verilen derslerden çoğunluğu Müslüman olan Enstitü öğrencilerinin yanı sıra hemen her branştan İslam'a ilgi duyan Müslüman ve gayri müslim öğrenciler de istifade etmektedir.

Müslüman İslam uzmanları yetiştirme amacının ötesinde, dinler ve teolojiler arası diyalog ve İslam'la ilgili disiplinler arası araştırmalar yapılması da Enstitü'nün kuruluş amaçları arasındadır. Bu çerçevede araştırmaya yönelik öğrenim tarzının benimsenmesi için her öğrenci mevcut öğrenim ve dil imkanları çerçevesinde, öğrenimi süresince bir uzmanlık alanı seçme ve bu alanda derinleşme imkanına sahiptir. Bu amaca hizmet etmek üzere İslam Araştırmaları Destekleme Cemiyeti (GEFIS), Enstitü bünyesinde bir İslam Araştırmaları Kütüphanesi oluştırmaya başlamıştır. Ayrıca Enstitü öğrencileri muhtelif araştırma grupları ve öğrenci kulüpleri oluştırmak suretiyle bağımsız bilimsel ve sosyal etkinliklerde bulunmaktadırlar. Bu çerçevede vücut bulan *İslam Araştırmaları Dergisi*, tamamen bağımsız bir öğrenci inisiyatifi olarak 2010 yılı içinde Almanca olarak yayına başlayacaktır.

2.4. Mezunların İstihdam Alanları

Mevcut Bakelorya ve Magister programlarında İslam Dinbilimi öğrenimi gören öğrencilerin mezuniyet sonrası çalışma alanları arasında şunlar sayılabilir: Pratik sosyal pedagoji, yabancılar ve sığınmacılarla ilgili birimler, halk eğitim okulları, yetişkin eğitimi, yabancı işçilerle ilgili personel yönetimi veya danışmanlık, din bilimi ile ilgili danışmanlık, inanç turizmi, fakir ülkelere yardım çalışmaları, kadın konusunda kültürler arası çalışmalar, Kilise ve dinî cemaatlere dinler arası diyalog danışmanlığı, kütüphanecilik, meditasyon uygulamaları, öğretmen ve papaz eğitimi, İslami meslek içi eğitim, İslam dini ile ilgili alanlarda uzmanlık, okullar (özellikle ilkökul, ortaokul ve meslek okulları), medya v.b.

İslam Araştırmaları Programı mezunları teolog vasfına sahip olacakları için, yukarıda sayılan istihdam alanlarının yanı sıra, İslam İlahiyatçısı olarak üniversitelerde, din görevlisi olarak camilerde ve dindersi öğretmeni olarak okullarda görev üstlenebileceklerdir. Ancak, dindersi öğretmenlerinin atamaları her eyalette farklı yasal düzenlemelere tâbi olduğu için, dindersi öğretmeni olabilmek için takip edilmesi gereken ilave programlar ilgili eyaletler tarafından belirlenmektedir.

3. Araştırma

3.1. İlmî Profil ve Faaliyet Alanları

Enstitümüz hem öğretim hem de araştırma alanında, İslam ve Müslümanlarla ilgili bütün konuları İslam'ın geleneksel birikimine ve temel kaynaklarına dayalı olarak, sistematik, tarihi ve fenomenolojik yöntemlerle ele alır ve İslam'ın Avrupa bağlamında düşünsel ve kurumsal gelişimine ve diğer dinler ve dünya görüşleriyle diyalogun İslami temellerine özel bir önem verir. Bu çerçevede Enstitü'nün ilgi odaklarından birini, İslami geleneğin Avrupa ve Almanya'da şekillenen oryantalistik İslambilimi ve Hristiyan-Yahudi teoloji gelenekleri ile fikir ve bilgi alış verişi oluşturur.

Kurumun 2002 yılında kuruluşu esnasında tespit edilen bu ilmî profil çerçevesinde bugüne kadar yapılan araştırmalar aşağıda belirtilen üç ana başlık altında yoğunlaşmaktadır. Yeni ilan edilen iki profesör kadrosuna da atamalar yapıldıktan sonra, tabii olarak bu araştırma alanlarına yenileri de eklenecektir.

1. *Kur'an Araştırmaları*
2. *İslam Geleneği ve İslam'ın Kültürel Mirası*
3. *Avrupa'da İslam ve Müslümanlar*

Bu başlıklar altında tespit edilmiş bulunan araştırma alanları, farklı etkinlik ve araştırma projeleriyle geliştirilmektedir. Bu suretle Müslüman akademisyenlerin kendi öncelikleri ve ihtiyaçları muvacehesinde belirledikleri gündemleri kendi tasarladıkları çerçevede tartışmaları/tartıştırmaları ve söz konusu alanlarda Almanca literatür oluşumu hedeflenmektedir.

3.2. İlmî Faaliyetler

2003'den bu yana yürüttüğü öğretim faaliyetlerinin yanı sıra yaptığı bilimsel çalışmalarla Almanya'da kısa sürede saygın bir konuma gelen İslam Dini ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, düzenlediği geniş katılımlı ilmî toplantılarla, hem İslam dininin doğru bilgiye dayalı olarak anlaşılmasına hizmet ederek ilim dünyasına katkıda bulunmakta, hem de Almanya'da yaşayan Müslümanlara sağlıklı dinî bilginin ulaştırılmasında rol oynayan kurumsal mekanizmalara destek sağlamaktadır. Şimdiye kadar yapılan etkinlikler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

3.2.1. "İslam'ın Entelektüel Mirası" Konulu Uluslararası Sempozyumlar Serisi

2007 yılında alınan eğitim ve araştırmayı geliştirme tedbirleri çerçevesinde üç yıldır devam eden bu projeye, Almanya'da yeni oluşmakta olan İslam İlahiyatı disiplininin İslam dünyasının İlahiyat birikimiyle ve Avrupa'nın oryantalistlik İslambilim birikimiyle temasını ve yüzleşmesini sağlamak, Enstitü'nün bir araştırma kurumu olarak ilmî gelişimini sağlam temeller üzerinde gerçekleştirmesini sağlamak ve ilgili Müslüman ve gayrimüslim kamuoyu ve üniversite camiası nezdinde itibarını ve güvenilirliğini pekiştirmek hedeflenmektedir. Yılda bir kez düzenlenen bu sempozyumlar çerçevesinde şimdiye kadar aşağıdaki konular ele alınmıştır:

2007: *Günümüzde İslam İlahiyatı (27-28 Nisan 2007)*

2008: *Günümüzde Kur'an İlimleri – Kur'an'ın Metinleşme Tarihi, Tefsiri, Hermeneutiği, Estetiği (5-7 Haziran 2008)*

2009: *Günümüzde Erken Dönem İslam'ına Dair Tarih Yazıcılığı – Kaynak Tenkidinden Doğuş Döneminin Yeniden İnşâna (5-7 Kasım 2009)*

İslami ilimler ve düşünce mirasının Almanya'da akademik çevreye aktarılması, disiplinlerarası platformlarda irdelenmesi ve Batı dünyasında mevcut menfi bakış açılarının ilmî bir zaviyeden eleştirilmesi gayesiyle her biri uluslararası katımla gerçekleşmiş bulunan bu sempozyumlar, İslam Araştırmaları Destekleme Cemiyeti (GEFIS) ile birlikte düzenlenmekte ve Almanya Federal İçişleri Bakanlığı ve DİTİB tarafından finanse edilmektedir. Her birine entelektüel ve akademik dünyadan 300'den fazla kişinin dinleyici olarak katıldığı bu sempozyumlar çerçevesinde, Almanya'dan ve Almanya dışından toplam 70 civarında bilim insanının yanı sıra, Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu, Üniversite yöneticileri ve Federal ve Eyalet Hükümet temsilcileri de katılımcı olarak yer almışlardır.

3.2.2. "Avrupa Bağlamında İslam Araştırmaları" Konulu Konferans Dersler Serisi

2007 yaz döneminden itibaren her sömester bir konferans dersler serisi düzenlenmektedir. Öğrenciler tarafından takip edilmesi zorunlu olan bu konferanslar

serisiyle öğrencilerimize ve dışarıdan katılan bilim adamlarına ve ilgililere, Avrupa bağlamında İslam İlahiyatı, oryantalistik İslambilim, dinbilimleri vs. gibi alanlara yönelik perspektif sunma amacı güdülmektedir. Bu çerçevede şimdiye kadar ele alınan konular şunlardır:

2007 Yaz Dönemi: İslam Araştırmalarının Avrupa Bağlamında Ödev ve Sınırları I

2007/08 Güz Dönemi: İslam Araştırmalarının Avrupa Bağlamında Ödev ve Sınırları II

2008 Yaz Dönemi: Kendi Dinini/Kültürünü Araştırmak – Sorgulama ve İman/Kimlik Arasında Varoluşsal Gerilim Alanı

2008/09 Güz Dönemi: Öteki'nin Gözüyle İslam

2009 Yaz Dönemi: İslam'da Otorite ve Otantiklik – Almanya'da Müslümanların Temsili ve İslam İlahiyatı'nın Kurumsallaşması Sorunu

2010 Yaz Dönemi: Avrupa Ne Kadar İslam Kaldırabilir? İslam'ın Yerleşmesi Avrupa için Tehlike mi, Kader mi, Şans mı?

Bu konferans dersler serisi çerçevesinde her sömester Almanya'dan ve Almanya dışından 10 civarında (toplam 50'nin üzerinde) bilim insanı misafir edilmiş ve kendileriyle fikir alışverişinde bulunulmuştur.

3.2.3. “Çağdaş İslam Düşüncesinin Öncüleri” Projesi

DİTİB'le irtibatlı olarak Köln'de faaliyet gösteren Din ve Toplum Araştırmaları Merkezi (FoReGe) ile işbirliği içerisinde geliştirilen bu program çerçevesinde 2008 yılından beri her sömester İslam dünyasından çağdaş İslam düşüncesi ve İslam İlahiyatı'nın öncü bir siması Enstitü'de ders vermektedir. Bu projenin temel amacı, Enstitü öğrencilerini ve Alman bilim camiasını çağdaş İslam dünyasındaki İlahiyat birikimiyle ve farklı perspektiflerle tanıştırmak ve her misafir hocanın bir eserini Almancaya çevirmek suretiyle Müslümanlar tarafından kaleme alınmış Almanca literatür ihtiyacına katkıda bulunmaktır. Şu ana kadar aşağıdaki bilim adamları bu çerçevede misafir edilmiştir ve verdikleri ders muhtevalarına dair hazırladıkları kitapların Almancaya tercümesi hâlen devam etmektedir:

Mehmed Said Hatiboğlu, Ankara Üniversitesi (Hadis)

Hassan Hanafi, Kahire Üniversitesi (İslam Felsefesi)

İbrahim Kaftı Dönmez, Marmara Üniversitesi (Fıkıh ve Usul-i Fıkıh)

Mehmet Sait Reçber, Ankara Üniversitesi (Din Felsefesi)

Mustafa Saim Yeprem, Marmara Üniversitesi (Kelam, Usul-i Fıkıh)

3.2.4. Farklı Konulara Dair Müstakil Oturum ve Paneller

2004 Yaz Dönemi: Alman ve Türk Bakış Açısından Din ve Modern Toplum.
Düzenleyen: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, Almanya İçişleri Bakanlığı ve Almanya Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)

2006/07 Güz Dönemi: Misafir Sunucu Dr. Omar Khalidi “Başarılı Entegrasyonun Sembolleri: Amerikan Camileri Örneği”. Düzenleyen: ABD Büyükelçiliği, Kuzey Amerika Araştırmalar Merkezi-Frankfurt ve Frankfurt Goethe Üniversitesi

2006/07 Güz Dönemi: İbn Haldun’un 600. Ölüm Yıldönümü Anma Toplantısı. Prof. Dr. Beinhauer-Köhler, Prof. Dr. Hans Daiber. Düzenleyen: Mısır Kültür Evi/Almanya

2007/08 Güz Dönemi: Prof. Dr. Ömer Özsoy Göreve Başlama Konuşması. “Kuran’ın Tarihsizleştirilmesi: Kuran’ın Modern Yorumu veya Modern Kuran Üretimi”. Düzenleyen: Protestan İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Markus Witte

2007/08 Güz Dönemi: Panel: Avrupa Müslümanları ve İslam’a Yönelik Çalışmalarda Teolojik Unsur. Düzenleyen: Ertuğrul Şahin

2008 Yaz Dönemi: İslam’da Beraber Yaşama Kültürü-Teori, Tarih ve Günümüz. Düzenleyen: İslam Dini Vakıf Profesörlüğü ve Almanya Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)

3.2.5. Hıristiyan-Müslüman Ortak Seminer Çalışmaları

İslam Dini Vakıf Profesörlüğü hocaları, bölümün kuruluşundan Protestan İlahiyat Fakültesi’nden ayrılmasına kadar her sömester Protestan İlahiyatçılarla birlikte muhtelif konuların İslam ve Hıristiyanlık zaviyesinden ele alındığı müşterek seminerler vermişlerdir.

2003/04 Güz Dönemi: Allah’ın Rahmeti ve İsa’da Tanrı Sevgisi

2004 Yaz Dönemi: Hıristiyan ve İslam İnanç Geleneklerinin Müşterek Yorumlanması

2004/05 Güz Dönemi: Kuran ve İncil’de Motifler ve Figürler

2005 Yaz Dönemi: Müslüman ve Gayr-i Müslimlerin Beraber Yaşama Formları

2005/06 Güz Dönemi: Kuran ve İncil’de Peygamberlik ve Peygamberler

2006 Yaz Dönemi: Almanya, Mısır, Türkiye, Hindistan ve Endonezya Örneğinde Dini Azınlıkların Hak ve Yükümlülükleri

2006/07 Güz Dönemi: İslam ve Hıristiyanlıkta Tanrı Tasavvuru

2007 Yaz Dönemi: Hıristiyanlık ve İslam’da Diyalog-Gelenek ve Modernite Çatışması

2007/08 Güz Dönemi: Diaspora’da Din

2007/08 Güz Dönemi: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da Kutsal Metin Hermeneutiği

2008 Yaz Dönemi: Öteki’nin Gözüyle – Kültürler ve Düşüplünler Arası Perspektiften Ortaçağ’da Monoteist Dinlerin Birbirlerini Algıları

2008/09 Güz Dönemi: Hıristiyanlık ve İslam’da Kutsal Metinlerin Çevirisi Sorunu

3.2.6. *Fuat Sezgin'in Arap Yazılı Kaynakları Tarihi (GAS) Adlı Eserinin Türkçeye Çevirisi*

Enstitümüz Türk Tarih Kurumu ile birlikte, dünya bilim camiasında İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Fuat Sezgin'in başyapıtı olarak bilinen, daha önce Arapça, Farsça ve İngilizce'ye çevirileri yapılmış ve Türkçe'ye çeviri girişimleri bugüne kadar akim kalmış bulunan Arap Yazılı Kaynakları Tarihi (bir başka ifade ile Arap-İslam Bilimleri Tarihi, *GAS: Geschichte des arabischen Schrifttums*) adlı Almanca eserin uzman mütercimler tarafından Türkçeye çevrilmesini projelendirmiş bulunmaktadır.

13 ciltlik bu eser, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in 1950'li yıllarda Carl Brockelmann'ın Arap Kitabiyatı Tarihi (*GAL: Geschichte der arabischen Literatur*) adlı eserini İstanbul'da mevcut olan el yazmaları ile ikmal etme ve düzeltmeler yapma amacıyla yürüttüğü çalışmayla oluşmaya başlamıştır. Prof. Sezgin, ön görmüş olduğu bu hedefi kısa bir süre sonra daha da genişletmeye karar verip, gerek *GAL*'den sonra yayımlanmış olan katalog ve araştırmalardan hareketle, gerekse İslam yazmaları kütüphanelerindeki kendi araştırma ve incelemeleri sonucunda tespit ettiği yazma eserler ve ele aldığı bilim alanları üzerinden geniş bir İslam Bilimler Tarihini vucüda getirmiştir. Bu çalışmanın şimdilik son cildi olan Matematik Coğrafya'ya dair 13. cilt 2007 yılında yayımlanmıştır.

3.2.7. *“Bilim Olarak İlahiyat” Konulu Graduate School Programı*

Enstitü kendi hayata geçirdiği projelerin yanı sıra, pek çok üniversite ve bilimsel kuruluşla müşterek projeler de yürütmektedir. Goethe Üniversitesi Katolik ve Protestan İlahiyat Fakülteleri ve Heidelberg Yahudilik Araştırmaları Yüksek Okulu ile birlikte, Alman Araştırma Cemiyeti'ne (DFG) “Bilim Olarak İlahiyat” konulu büyük bir Graduiertenkolleg (*Graduate School*) başvurusu yapmıştır. Kısa süre önce bu projenin kabul edilmesi ile Enstitü, 2011 yaz döneminden itibaren en az 5 yıl süreyle bu proje bütçesinden çok sayıda doktora ve post doktora projesine burs verme ve uluslararası bilim adamlarını konferans ve derslere davet etme imkanına kavuşmuş bulunmaktadır.

3.2.8. *Doktora Çalışmaları*

Enstitü bünyesinde doktora danışmanlığı yetkisi olan sadece bir profesör bulunmaktadır ve 7 doktora çalışması yapılmaktadır. İlan edilen iki profesör kadrosuna da atama yapıldığı takdirde bu sayı tabii olarak artacaktır. Mevcut doktora öğrencileri ve tez konuları şunlardır:

Mehmet Soyhun: Ebû'l-Berekât en-Neseî'nin el-Menâr Adlı Eserinin Almancaya Çevirisi ve Mukayeseli Analizi

Ertuğrul Şahin: Evrensellik ve Tarihsellik Kıskaçında Avro-İslam Söylemleri

Serdar Güneş: Kur'an'ın Metin Tarihi ve Yorumu – Modernist Kur'an Yorumları Hakkında Eleştirel Bir Analiz

M. Mustafa Yüksel: Hz. Muhammed'in Siyasal Otoritesinin Çağdaş Liberal Yorumları – Mehmed Seyyid Bey ve Ali Abdurrâzık Örneği

Isabel Lang-Bissar: Erken Dönem İsrailiyat Rivayetlerinin Yahudi ve Hıristiyan Kaynaklar Açısından Tahlili

Yüksel Özçelik: el-Vâhidi'nin Esbâbu'n-Nüzûl Adlı Eserinin Almancaya Çevirisi ve Mukayeseli Analizi

4. Almanya'da İslam İlahiyatı ile İlgili Gelişmeler ve Enstitünün Konumu

Almanya, seküler devlet anlayışı gereği dinlere karşı tarafsızlık ilkesinin sonucu olarak, Müslümanların anayasal haklarının karşılanması ihtiyacına binaen, okullarda İslam din dersi verebilecek öğretmenlerin ve Müslüman din adamlarının Almanya'da yetiştirilmesi gibi konuları zamanla gündemine almıştır. Bilindiği gibi 11 Eylül sonrasında İslam tüm dünyada ve özellikle Müslümanların yaşadığı Batılı ülkelerde yoğunluklu bir gündem maddesi haline gelmiş ve bunun sonucu olarak Almanya'da da yetkili merciler Müslümanlara yönelik politikalarını güvenlik ve uyum çerçevesinde ele almaya başlamışlardır. Bu politikanın en önemli ayağını, radikal İslami etkilerden uzak, uyumu sosyal hayatın vazgeçilmez bir felsefesi olarak benimsemiş İslami bir eğitimin düzenlenmesi çalışmaları oluşturmaktadır. Bu gayeyle 2000'li yıllarda Almanya'nın Münster, Osnabrück ve Erlangen-Nürnberg Üniversitelerinde İslam din pedagojisi disiplinini önceleyen ve eğitim formasyonunun müsaade ettiği ölçüde İslami ilimlere de yer ayıran bölümler açılmıştır. Geçici bir çözüm olarak tasarlanan bu uygulama gereği, herhangi bir bölümden mezun olmuş Müslüman bir öğrenci, bu bölümlerde ilave bir İslam dini pedagojisi eğitimi olarak okullarda İslam din dersi veya İslam din kültürü dersi öğretmenliği yapabilecek yeterliliğe sahip olabilmektedir. Bu uygulama, Müslümanların mevcut İslami eğitim ihtiyaçlarını son derece sınırlı düzeyde ve sadece kısa vadede karşılayacağı gerekçesiyle zaman zaman tartışmalara ve eleştirilere yol açmaktadır. Ancak, bu gelişmeler Almanya'da İslam İlahiyatı'nın oluşmasına ve gelişmesine giden yolda akademik düzeyde atılan ilk mütevazı adımlar olarak önemlidir. Bununla birlikte, artık Alman toplumunun ayrılmaz bir parçası olmaları hasebiyle Müslümanların ihtiyaçlarını dikkate alan ve merkezinde geleneksel İslami ilimlerin tedrisinin yer aldığı ve bunun üzerine bina edilecek İslami eğitim formasyonunun işlendiği İslam İlahiyatı bölümlerinin kurulması elzemdir.

Nitekim, Alman Bilim Konseyi 2010 yılı başında, dinî bilimlerin ve teolojilerin geliştirilmesine dair yayımladığı tavsiyeler çerçevesinde, İslam İlahiyatı'nı mevcut teoloji gelenekleriyle diyaloga sokmak, böylece Alman üniversitelerini yeni bir perspektifle zenginleştirmek ve Alman toplumunun ihtiyaç

duyduğu Müslüman İlahiyatçılar, İslam Dindersi öğretmenleri ve İslam din görevlileri gibi personeli yetiştirmek üzere iki veya üç Alman üniversitesinde İslam İlahiyatı / İslam Araştırmaları ile ilgili enstitüler kurulmasını tavsiye etmiş bulunmaktadır. Alman Bilim Konseyi'nin bu tavsiyeleri Federal Bilim Bakanlığı'nca kabul görmüş olup, 2010 yılı içerisinde ilgili üniversiteler tespit edilecektir. Enstitümüz haklı olarak kendisini bu göreve en layık aday kurum olarak görmektedir.

Sonuç ve Bazı Mülahazalar

İslam'ın doğru geliştiği ve tarih boyunca şekillendirdiği İslam coğrafyasının dışında, Avrupa'da yaşayan Müslümanların, gerek kendilerini gerçekleştirmeleri ve kimliklerini kaybetmeden geliştirmeleri, gerekse diğer inanç ve kültür mensuplarıyla kendi inanç ve kültürleri hakkında konuşabilmeleri, herşeyden önce bağlı buldukları inanç esaslarını ve mensubu oldukları dinî geleneği sağlıklı olarak öğrenebilmelerine bağlıdır. Her iki açıdan değerlendirildiğinde, bugün Avrupa'da, İslam'a dair bilimsel ve güvenilir bilgiyi üretecek ve böylesi bir bilgisel donanıma sahip uzmanları yetiştirebilecek akademik birimlere büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Frankfurt Goethe Üniversitesinin ev sahipliği yaptığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın desteklediği Enstitümüzün Almanya genelinde uyandırdığı ilgi, bu ihtiyacı gösteren önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan, Avrupa'nın üniversite ortamının kendine özgü şartları altında edinilen bu tecrübenin, yüzyıllardır Müslümanlar tarafından, salt İslami perspektifle ve yalnızca İslam toplumlarında yaşayan Müslümanlara hitaben üretilen İlahiyat birikiminden farklı bir dile ve örgüye sahip olacağı aşikardır. Genelde İslam dünyasının ve özelde Türkiye'nin bu tecrübeyle yüzleşmesi, Müslümanların İlahiyat birikimi için de bir zenginlik olarak görülmelidir. İslam'ın hem uluslararası kabul görmüş bilimsel metod ve standartlara uygun olarak, hem de kendi zaviyesinden otantik olarak araştırılması ve aktarılması, Almanya'da uzun bir tarihi ve geleneği olmayan yeni bir tecrübedir. Almanya'da ilgili eyaletler tarafından, istisnasız olarak "öğretmen yetiştirme" amacıyla kurulmuş bulunan diğer bölüm ve kürsülerin tamamının pedagojik ağırlıklı kurgulandığı ve İlahiyat temellerinin zayıf olduğu düşünülecek olursa, öncelikli olarak İslami ilimler alanında gelişmeyi hedefleyen İslam Dini ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü'nün üstlendiği görevin önemi ve zorluğu daha iyi anlaşılacaktır.

Hazırlayanlar:

**Ertuğrul Şahin, Serdar Güneş, Muhammet Mustafa Yüksel
Enstitü Araştırma Görevlileri**

*Yukarıda tanıtımını yaptığımız Enstitü'nün önemli bir faaliyeti olarak 11 Aralık 2010 günü, Almanya'daki dini cemaatlerin, derneklerin, sivil kuruluşların, kültür gruplarının, Başkonsolosluk ve Üniversite mensuplarının, basının katıldığı ilmi nitelikli bir toplantı gerçekleştirildi. Bu geniş katımlı toplantıda Enstitü başkanı Prof. Dr. Ömer Özsoy'un takdim konuşmasından sonra tarafımdan hazırlanmış "**İslâmda Dînî Otorite ve Dînî Temsil Sorununa Kelâmî ve Fikhî Yaklaşımlar**" başlığını taşıyan ve özeti daha önceden katılımcılara gönderilmiş bulunan bir tebliğ detaylı bir şekilde sunuldu. Bu sunumdan sonra başta DİTİB'i temsilen Köln'den katılan T.C. Büyük Elçiliği Din Hizmetleri Müşaviri Prof. Dr. Ali Dere olmak üzere katılımcı temsilciler teker teker söz alarak çok olumlu ve önemli katkılarda bulundular. Metinden hareket edilerek genişleyen bir çerçeve içinde, genelde İslam toplumunun bugünkü problemleri, özelde ise Almanya'da yaşayan müslüman Türklerin problemleri üzerinde, çok kıymetli görüşlerin yer aldığı müzakereler cereyan etti.*

Soru ve cevaplara tahsis edilen ikinci oturumda şahsıma tevcih edilen soruların tarafımdan cevaplandırılması ve bunlar üzerinde katılımcıların müzakere ve katkılarıyla tamamlanan toplantı, ertesi günü Alman basınında da yer aldı.

Şimdi bu toplantıda tarafımdan sunulan tebliğini özetini takdim ediyorum.

**İslâm'da Dînî Otorite ve Dînî Temsil Sorununa
Kelâmî ve Fıkhî Yaklaşımlar**

- Religious authority in Islam and Theological and Legal Approaches to
the Issue of Religious Representation -

Prof. Dr. M. Saim YEPREM

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi (E)

Abstract *In order to tackle the issue of authority in a comprehensive manner it is a logical necessity to enclose the basic terms to this cause. The term gains distinct meanings in different contexts such as authority in knowledge, in politics and in military and the like. On the other hand, the term authority has a very peculiar definition in some areas such authority in art, in science, etc. And it goes without saying that first and foremost it is compulsory to determine whether the term authority in religion means a level or stage within religion or shows the people dealing with the religious issues. This paper is tackling the issue of authority and related predicaments from this point of view.*

Key Terms: *Religious authority, terms related to authority.*

İslâm'da "**Dînî Otorite**" konusunu ele alabilmek için, mutlak anlamda "Otorite" kavramının kapsamı içine giren hususların ortaya konmasında mantiki zaruret vardır.

Dilde "*otorite*" (Authority, Behörde, es-Sulta) , yerine göre *yetki, güç, nüfuz, uzman, hüküm, yetki belgesi, itibar, bilirkışı...* gibi çeşitli manaların karşılığı olarak kullanılır.

Bilindiği gibi *Otorite* kelimesi izafe edildiği hususlara göre çeşitli boyutlar taşıyan ve farklı karakterlerdeki alanlara ait kavram haline gelir. *İlmî otorite, siyasî otorite, askerî otorite... vb.* Bu tamlamalarda "*otorite*" geçerli olduğu alanın niteliği ile tavsif edilerek belirtilmektedir. *Siyasette otorite, bilimde otorite, sanatta otorite...vb.* gibi zarf ortamında ise ferdin karizmatik yapısını da içeren tarif hüviyetini kazanır.

"**Dînî Otorite**" ifadesindeki "*dînî*" vasfının, öncelikle, otoritenin dinin içinde bulunan ve dinden kaynaklanan bir seviye mi, yoksa, tabir caizse, dini kullanan, yahut daha munis bir ifade ile, din ile ilgili işleri yöneten, yürüten, temsil eden, hizmet eden bir otorite mi, olduğunun netliğe kavuşmasına ihtiyaç vardır.

"İslâm'daki Kelâmî ve Fıkhî Yaklaşımlar" söz konusu olduğuna göre, genellikle, mevzûun teolojik, teorik mahiyet taşıyan birinci yönüne ağırlık verilecek demektir.

Kur'ân-ı Kerim'de "otorite" anlamını da içeren muhtelif lafızlar yer almaktadır. Bunlardan bazılarını kısaca zikretmekte fayda vardır:

(es-Sultan):

Yâ ma'seral cinni vel insi inisteta'tüm en tenfüzû min aktâris semâvâti vel erdi fenfüzû* lâ tenfüzûne illâ bi sülân (55 Rahmân, 33)

"Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çevresini aşır geçmeye gücünüz yetiyorsa geçin! Ama (Allah'ın verdiği) bir **güc** (sultan) olmaksızın geçemezsiniz).

Bu kelime yaklaşık 50 yerde geçmekte, umumiyetle Allah tarafından verilen güç, otorite ve yetkiyi anlatmaktadır. (Bkz: Âl-i İmran 151; Nisa 91; İsrâ 33 ...). Özellikle İsrâ 33'deki açıklama yasal yargı ve yönetimin de otoritesini kapsamaktadır (Zemahşerî)

(el-Hukm):

Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de onlarca ayette yer almakta, özellikle "**Mülk**" kelimesi ile beraber Allah'a nisbet edilmektedir. Ayrıca peygamberlere verilen **nübüvvet** ile birlikte "**hukm**", *hükümranlık*, *hükümdarlık otoritesi* manalarını içermektedir. Buradaki *otorite*, kaynağı Allah olan *siyasi ve askeri güç ve otoritedir*. (Bkz. En'am 89, Câsiye 16, vb.)

Ayrıca "**kahhâr**" ismi ile birlikte:

"Yevme hüm bârizûn. lâ yahfâ alellâhi minhüm şey'. li menil mülkül yevm. lillâhil vâhidil kahhâr"

"ki o Gün Allah'tan gizli saklı hiçbir şeyleri olmadan [öldükleri yerden] meydana çıkacaklardır. O Gün **hükümranlık** kimin olacak? Elbette bütün varlıklar üzerinde **mutlak otorite** Sahibi olan Tek Allah'ın [olacak]!" (40 Mümin, 16)

Burada bilhassa *mutlak otoritenin* sadece Allah'a ait olduğu vurgulanmaktadır.

"Kabd(z)a"

Zümer 67 ve benzeri ayetlerde de, kıyamet günü yerin ve göğün, mecaz yoluyla **O'nun** (Allah'ın) otoritesi (*kabzası*) altında bulunacağı anlatılmıştır.

Arap dilinde *es-Sultatü'l-hâkime*, *en-nüfûz*, *el-kuvve* kelimeleri de otorite anlamında kullanılmaktadır.

Dinin yorum ve uygulama alanına gelince, *otorite* kavramının farklı biçimlerde ortaya çıktığını müşahede ediyoruz. Mezhep özellikleri açısından baktığımız zaman, şîi çevrelerin dinî anlayışlarında ve yapılanmada *otoriter* karakterde *hiyerarşik* bir düzen görmekteyiz. Bu sebeptir ki, mezhepler tarihi alanında Şîi guruplara "*Mezhebu's-Sulta*"- "*Otorite Mezhebi*" adı verilmektedir.

Buna mukabil Sünni topluluklarda böylesine *hiyerarşik ve otoriter* bir yapı bulunmadığı içindir ki mezhepler tarihinde Ehl-i Sünnet, "*Mezhebu'l-İcmâ'*" - "*Consensus - İcma' mezhebi*" adıyla anılmaktadır. Yeri gelmişken hemen ifade etmeliyim ki Ehl-i Sünnet grubu - ki biraz sonra detaylı olarak ele alacağız- bugün ismi ile müsemma bir manzara sergilememektedir.

Şîî gruplar, kendi içlerinde muhtelif alt gruplar bulunmakla birlikte, büyük çoğunluğu teşkil eden Oniki İmam (İsnâ Aşeriyye) mezhebi veya diğer adıyla İmâmiyye'deki *imamlar, velâyeti fakîh* kavramı, "*melce-i taklid*" ler, *âyetullahlar, hucetullahlar, mollalar* vs. belirli bir şemaya bağlı olarak, *hiyerarşik yapı* içindeki yerleri ile mütenasip bir biçimde *dînî otoriteyi* kullanmakta ve temsil etmektedirler. Bu mezhepteki önemli husus, şu anda hayatta bulunmayan, geçmişte kalmış merhum müctehidler taklid etmenin caiz görülmemesidir. Taklid edilecek müctehidin halen hayattaki *melce-i taklid* olmasının gerekliliği anlayışı, *dini otoriteyi* daima canlı ve güncel tutmaktadır. Bu manzara ise, diğer topluluklara nazaran Şîa'nın bir avantajı olarak görülmektedir.

Sünni toplumlarda, bu vasıfları taşıyan *hiyerarşik otoriter* bir yapı bulunmamakla birlikte, mistik yönü ağır basan gruplarda ve cemaatlerde, çok keskin hatlarla belirgin olmamakla birlikte, nisbeten benzer bir görünümünden bahsetmek mümkündür. Ne var ki burada, mutlak anlamda, herhangi bir *karizmatik lidere*, veya *dini otorite sahibine* bağlanmak noktasında, dinden kaynaklanan bir mecburiyet söz konusu olmadığından, kişilerin isteklerine bağlı olarak, önder seçimindeki hür iradeleri değişik yönlerde tecelli etmekte ve böylece çok yönlü, çok çeşitli bir toplum oluşmaktadır.

Tasavvuf dünyasında yer bulan "*Ricâlü'l-Gayb*" düşüncesi, *üçler, yediler, kırklar, kutuplar, kutbu'l-aktab, gavs, gavsu'l-a'zam...* gibi manevi otorite sahibi olduğu düşünülen şahıs ve varlıklar, uygulama dünyasında ise, *mürşidler, şeyhler, halifeler, müridler, talipler, muhibler* gibi kademeler, alevi-bektaşî dünyasındaki *babalar, dedeler...* gibi *otoriteler*, bizlere bir yandan, hem dînî nitelikli *manevi bir otoritenin* var olduğunu düşündürmekte, diğer yandan da, sosyolojik bir bakış açısıyla, toplumda bu otoritenin ne kadar çok renkli ve çeşitli biçimlerde bölünerek yaygınlaştığını göstermektedir.

Tasavvufî düşünceye veya herhangi bir cemaat yapısına ilgi duymayan sünnî çevrelere gelince, durum, renklilik ve çeşitlilik yönünden, bir öncekilerden daha değişik manzaralar arz etmemektedir.

Bu kesim içinde, tabîi olarak dînî konulara kendi şahısları açısından ilgi duymayan çevreleri, ama her şeye rağmen kendilerini din konusunda fikir beyan etmekten alıkoymayanlar ile din denince sessiz kalmayı tercih edenler şeklinde iki kategoride mütalaa etmek uygun olacaktır.

Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husus, *içtihad* ve *taklid* bahsindeki genel tutumdur. Ehl-i Sünnet imamlarının çoğunluğuna göre,

müctehedün fihâ (üzerinde içtihad edilebilen meseleler) veya **muhtelefün fihâ** (üzerinde ihtilaf edilen meseleler) mahiyetini taşıyan meselelerde icthadın asıl olduğu, taklidin ise caiz olduğu görüşünün zaman içinde tersine dönmüş olarak algılanması ve bu minval üzere uygulanmasıdır. Halen hayatta olmayan, tarihteki merhum müctehidlerin görüşlerinin taklidine devam edilmesi, zamanla içtihad faaliyetinin tamamen durması sonucunu doğurmuş ve hatta bazı çevrelerde yasaklanma yoluna bile gidilmiştir.

Zaman ilerledikçe, dünyanın ahvalindeki süratli değişimin ortaya çıkardığı problemler, ilim adamlarını muhtelif çözümler aramaya sevk etmiştir. Genelde birbirinden müstakil ilmî faaliyetler şeklinde gerçekleşen bu çabalar, zaman zaman resmi veya yarı resmi hüviyete bürünmüş, üniversiteler içinde veya sivil kurul ve kuruluşlarda yürütülmüştür. Bu etkinlikler, tabii olarak, çevrelerinde halkalar oluşturmuştur. Ne garip tecellidir ki bu faaliyetlerin belli bir düzeni sağlayacak koordinasyondan yoksun bulunuşu, bazan metod farklarından, bazan da problemin tabiatından kaynaklanan değişik sonuçlara varıldıkça, haliyle, karşılıklı tartışmalara yol açmıştır. Her bir çözüm ve görüş sahibi kendi re'yinin en isabetli, en doğru görüş olduğunu iddia ederken, bir de buna bütün bu gayretlerin niyetlerini sorgulayan, hatta bu faaliyetleri islam aleyhtarı çabalar olarak niteleyen bazı çevrelerin engellemeleri de eklenince, *dînî* alanda bir otoritenin oluşması şöyle dursun, *ilmî* nitelikli bir otoritenin bile teşekkülü daha doğuşu anında gelişme ortamını kaybetmiş olmaktadır.

Dînî otoritenin, gerek teşekkülünün gerek uygulama alanının önemli unsurlarından biri olan *dînî eğitim-öğretim* sahasında da durum pek iç açıcı değildir. Muhtelif seviyelerdeki örgün eğitim kurumlarında verilen *dînî eğitim ve öğretimin* muhtevası bazı çevrelerce, ikmal ve takviye suretiyle, geliştirme yönünde desteklenirken diğer bazı çevrelerde ise, tashih ve düzeltme mahiyetinde olmak üzere, adeta alternatif bir eğitim yoluyla, etkisiz ve geçersiz hale getirilmektedir. Bu durum ise, *dînî otorite* açısından dağınıklık ve düzensizlik ortamını besleyen müessir bir faktördür.

Çeşitli grupların, varlıklarını sürdürebilmek için muhalefet yoluna başvurmaları "**Hâlif tu'raf**" (*muhalefet et ki tanınasın*) kaidesi sosyolojik bir kuraldır. Farklılıkların ön plana çıkarılarak savunulması, varlık mücadelesinin vazgeçilmez ön şartı olduğu gibi o grup içindeki otoritenin korunması bakımından da gereklidir. Ne var ki muhtelif gruplardan oluşan bir toplumda, o toplumu *dînî* alanda temsil edebilecek vasıfta *dînî* bir otoritenin teşekkülü için farklılıkların geri plana itilip müşterek olan temel prensiplerin ön plana çıkarılmasında zaruret vardır. İhtiyaç hissedilen *dînî* otoritenin böylece oluşturulabileceği, bu türden bir homojenlik içinde ortaya çıkabileceği umulur. Böyle bir *otoritede* ön planda yer alması gereken, yetki, bilgi ve temsil vasıflarında konsensus teşekkül edebilir.

İslam alimleri, özellikle sünnî fıkıh ve kelâm alimleri, kamu menfaatleri söz konusu olduğunda, *siyasî otoritede* bile manevî karizmayı göz ardı etmişler, yetki, güç, bilgi ve ehliyeti ön planda tutmuşlardır.

Kelâm kitaplarının İmâmet bölümlerinde "*Her sâlih, fâsık ve fâcirin arkasında namaz kılınız*", "*Her fâsık ve fâcirin arkasında kılınacak Cuma namazı sahihtir.*" gibi rivayetlere dayanarak "*kim ki (fâsık ve fâcir olsa da) silah gücüne dayanarak devlet reisliğini ele geçirirse, Allah'a isyanı gerektirmeyen emirlerinde ona itaat mecburiyeti vardır (vaciptir).*" hükmüne yer vermişlerdir.

Bu hüküm analiz edildiğinde açıkça görülecektir ki, toplumun menfaati söz konusu olduğunda, otoritenin dağılmadan tek yönde oluşması her kaygının önüne geçmiştir.

Tarihi seyir içinde, "*Emr bi'l-ma'ruf nehy an'il-münker*" (İyiliği emretmek, kötülüğü menetmek) görevini müslümanlara yükleyen âyetlerin uygulamasında "*Sizden kim bir kötülüğü görürse onu bizzat engellesin. Buna gücü yetmiyorsa diliyle mani olsun. Buna da gücü yetmiyorsa kalbinden tasvib etmesin...*" meâlindeki hadîse dayanarak herkes kollarını sıvamış bu görevi bizzat ifa etmeğe başlamıştır. Bir süre sonra İslam alimleri, sıradan herkesin otorite kullanmasından kaynaklanan anarşik ortamı farkedince, bu otoriteyi tek elden devletin kullanması gerektiği sonucuna varmışlar ve **İhtisab** teşkilatlarını kurmuşlar ve bu uygulamayı özel görevli *muhtesip ağalarına* tevdi etmişlerdir. Burada da, yine, toplumun menfaati açısından, *otoritenin* dağılmaksızın tek elde toplanması, göz önünde bulundurulmuştur.

Hicri 2. asırdan itibaren fikhî içtihatlar geliştikçe, zamanla fıkıh ve kelâm eserleri tedvin edildikçe önemli bir ilmî birikim oluşmuştur. Ancak şu noktayı vurgulayarak belirtmeliyim ki, bu çabalar müslümanların kendi otoritelerinin bulunduğu bölgelerde, müslümanların hakim olduğu ülkelerde, müslümanlar için ve müslümanların hakimiyetindeki yabancılar için hazırlanmış kurallar ve hükümlerdir. Âdeta müslümanların daima hakim olacağı ve hakim kalacağı düşünülerek tertiplenmiştir. Günün birinde müslümanların yabancı otoritelerin hakimiyetinde, azınlık hüviyetinde yaşayabilecekleri düşünülmemiştir. Bu sebeple bu konuda klâsik külliyâta yeterli, detaylı bilgiler bulmak mümkün değildir. Bu durumda sistematik ve metodik bilgilerin kullanılarak yeni içtihatların üretilmesine şiddetle ihtiyaç vardır. Bölgeye, şartlara ve duruma göre farklı içtihatların oluşması tabii karşılanmalı, Usulü'd-din açısından içtihatların birbirine göre cevaz ifade ettiği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Burada cevâz (olabilirlik) sınırında bulunan içtihatların birbirlerinden farklı sonuçlar taşımaları, otorite dağımıklığı olarak

algılanmamalı, birden çok çözüm zenginliği şeklinde düşünölmeli ve hepsinin bir ortak nokta (**hadd-i müşterek**) da birleşmiş olmaları yeterli görölmelidir.

İçtihad ehliyeti, kimlerin içtihad edebileceği gibi konulardaki tartışmaların, bu hususda kitaplarda yer alan ve bir çok çevrelerce dillendirilen şartların her birinin de birer içtihadi hüküm olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Gazzâli'nin *el-Mustasfâ* isimli eserinde yer alan "*Bir Meselede İçtihad Ehliyeti*" ile ilgili açıklamalar mutlaka gözden geçirilmelidir.
